

SMRT – POSLEDNJE UTOČIŠTE

ARETÉ
IZDAVAČKA KUĆA

SMRT — POSLEDNJE UTOČIŠTE
Hilari Mantel

Naslov originala Hilary Mantel
A PLACE OF GREATER SAFETY

Za izdavača **Nina Gugleta**

Edicija **Novi talas Starog kontinenta vol 1**

Glavni i odgovorni urednik **Nina Gugleta**

Urednik **Ana Marija Grbić**

Korektura **Aleksandra Dunderski**

Dizajn korica **Jana Vuković**

Štamparija **Artprint Media, Novi Sad**

Tiraž **1200 primeraka**

Izdavač **Areté, Beograd**

© Copyright by Andrew Nurnberg Associates,
Copyright za srpsko izdanje © Arété, 2019

Projekat je realizovan uz podršku Evropske komisije.

Co-funded by the
Creative Europe Programme
of the European Union

SMRT – POSLEDNJE UTOČIŠTE
Hilari Mantel

Prevod s engleskog
Slobodanka Glišić

SADRŽAJ

PRVI DEO	9
PRVO POGLAVLJE – ŽIVOT KAO BOJNO POLJE	10
DRUGO POGLAVLJE – GROBLJANSKA SVETLOST	34
TREĆE POGLAVLJE – KOD ADVOKATA VENOVA	54
DRUGI DEO	61
PRVO POGLAVLJE – TEORIJA AMBICIJE	62
DRUGO POGLAVLJE – ULICA KONDE: ČETVRTAK PO PODNE	78
TREĆE POGLAVLJE – MAKSIMILIJEN: ŽIVOT I VREME	97
ČETVRTO POGLAVLJE – VENČANJE, POBUNA, PRINC KRALJEVSKE KRVI	109
PETO POGLAVLJE – NOVA PROFESIJA	126
ŠESTO POGLAVLJE – POSLEDNJI DANI TITONVILA	155
SEDMO POGLAVLJE – VREME UBIJANJA	203
TREĆI DEO	227
PRVO POGLAVLJE – NERAZDEVIČENI	228
DRUGO POGLAVLJE – SLOBODA, VESELJE, KRALJEVSKA DEMOKRATIJA	270
TREĆE POGLAVLJE – BLUDNIK	301
ČETVRTO POGLAVLJE – JOŠ DELA APOSTOLSKIH	330
ČETVRTI DEO	359
PRVO POGLAVLJE – SREĆNA RUKA	360
DRUGO POGLAVLJE – DANTON: SLIKANJE NJEGOVOG PORTRETA	373
TREĆE POGLAVLJE – TRI SEČIVA, DVA U REZERVU	389
ČETVRTO POGLAVLJE – TAKTIKA BIKA	409
PETO POGLAVLJE – SPALJIVANJE TELA	439
PETI DEO	471
PRVO POGLAVLJE – ZAVERENICI	472
DRUGO POGLAVLJE – ROBESPIERICID	512
TREĆE POGLAVLJE – VIDLJIVA DEMONSTRACIJA MOĆI	543

ČETVRTO POGLAVLJE – UCENA	561
PETO POGLAVLJE – MUČENIK, KRALJ, DETE	574
ŠESTO POGLAVLJE – TAJNA ISTORIJA	583
SEDMO POGLAVLJE – MESOŽDERI	609
OSMO POGLAVLJE – NESAVRŠENO KAJANJE	628
DEVETO POGLAVLJE – ISTOČNOINDIJCI	648
DESETO POGLAVLJE – MARKIZOVA POSETA	682
JEDANAESTO POGLAVLJE – STARI KORDELJERI	723
DVANAESTO POGLAVLJE – ĀMBIVALENTNOST	755
TRINAESTO POGLAVLJE – USLOVNI OPROŠTAJ	780
BELEŠKA	829

Za Kler Bojlan

PRVI DEO

Luja XV su prozvali Ljubimac. Prošlo je deset godina. Isti ljudi sad veruju da se Ljubimac kupa u ljudskoj krvi... Izbegava Pariz, zatvara se u Versaj, ali misli da i tamo ima previše ljudi, previše dnevne svetlosti. Želi tajno skrovište...

U godini velike oskudice (što tada nije bilo retkost) lovio je, kao i obično, u šumi Senar. Sreo je seljaka koji je prevezio nosila za mrtvački kovčeg i upitao pratioce: „Gde ih vozi?” „Na ono mesto”. „Za muškarca ili ženu?” „Za muškarca.” „Od čega je umro?” „Od gladi.”

Žil Mišle

PRVO POGLAVLJE

ŽIVOT KAO BOJNO POLJE

Sad kad se prašina slegla, možemo početi da sagledavamo situaciju. Sad kad je poslednji crveni crep postavljen na krov Nove kuće, sad kad je bračni ugovor star četiri godine. Grad miriše na leto; to jest, ne baš prijatno, ali isto kao prošle godine, isto kao što će mirisati i sledećih godina. Nova kuća miriše na smolu i voštanu polituru; ispunjena je i sumpornim smradom predstojećih porodičnih svađa.

Radna soba advokata Demulena nalazi se s duge strane dvorišta, u Staroj kući koja gleda na ulicu. Ako stanete na Trg dez Arm i pogledate usku belu fasadu, često ćete ga videti kako vreba iza žaluzina na prvom spratu. Čini se da gleda na ulicu, a u stvari je, kažu prolaznici, kilometrima daleko. To je tačno i tačno se zna gde je. U mislima se vraća u Pariz.

U ovom trenutku se, fizički, penje uz stepenice. Njegov trogodišnji sin ga prati. Pošto očekuje da će mu dete dosađivati sledećih dvadeset godina, ne isplati mu se da se žali. Popodnevna vrućina pritisnula je ulice. Bebe Anrijet i Elizabet spavaju u svojim krevecima. Madlen grdi pralju, rečito i zlobno kao što i dolikuje njenom gravidnom stanju i dobrom odgoju. On zatvara vrata da ih ne sluša.

Čim sedne za sto, zalutala misao o Parizu počinje da mu se vrti po glavi. To se često dešava. Pomalo ugađa sebi: smešta se na stepenice suda u Šatleu, posle teško iznuđene oslobađajuće presude, okružen kolegama koje mu čestitaju. Kolegama daje imena i prezimena. Gde je Peren ovog popodneva? A Veno? On, Demulen, sad odlazi tamo dvaput godišnje i Veno – s kojim je u studentskim danima raspravljao o svom Životnom planu – prošao je tik pored njega na Trgu Dofin uopšte ga ne prepoznavši.

To je bilo prošle godine, a sad je avgust leta gospodnjeg 1763. U Gizu je, u Pikardiji; ima trideset tri godine, muž je, otac, advo-

kat, gradski većnik, zvanični zastupnik svoje struke, čovek s velikim računom za novi krov.

Uzima knjigu računa. Madlenina porodica je tek pre dva meseca isplatila poslednju ratu miraza. Znajući da on teško može dokazati suprotno, rođaci su se pravili da je posredi laskavi previd jer čovek njegovog položaja, sa redovnim prihodima, jedva da bi i primetio poslednjih nekoliko stotina.

To je bio tipični trik De Vijevila i ništa nije mogao da preduzme. Prikovali su ga za porodični stub, a on im je, drhteći od stida, dodao eksere. Iz Pariza se vratio kući na njihov zahtev, da bi sredio svoje finansijsko stanje i oženio se Madlenom. Nije znao da će ona prevaliti tridesetu pre nego što njena porodica oceni da joj se vereničnik finansijski koliko-toliko stabilizovao. Posao De Vijevila je da rukovode: malim gradovima, velikim pravnim poslovima. Imaju rođake širom okruga Laon, širom Pikardije: gomilu hladnokrvnih prevaranata koji ne zatvaraju usta. Jedan De Vijevil je gradonačelnik Giza, drugi je član onog uzvišenog sudskog tima, Parlamenta Pariza.¹ De Vijevili se uglavnom žene devojkama iz porodice Godar; Madlen je Godar s očeve strane. Godarima nedostaje žuđena rečca koja označava plemstvo; uprkos tome, trude se da napreduju u životu i kad god u Gizu odete na muzičko veče, pogreb ili večeru članova Advokatske komore, uvek je prisutan neki Godar kome treba da se naklonite.

Dame iz te porodice veruju da su obavezne da rađaju svake godine i to što je kasno počela da ispunjava ovu obavezu nimalo ne ometa Madlenu. Otuda Nova kuća.

Najstarije je ovo dete koje je sad prošlo kroz sobu i uspen-tralo se na sedište u niši. Kad je video novorođenče, Demulenaova prva reakcija je bila: ovo nije moje. Objašnjenje za takvu reakciju dobio je na krštenju, od iscerenih ujaka i tetaka, koje su, uveren je, rođene kao veštice: pravi mali Godar, zar nije mali Godar od glave

¹ *Parlement* je u Starom režimu u Francuskoj bio provincijski apelacioni sud. Godine 1789. bilo ih je trinaest, a najvažniji je bio onaj u Parizu. Njih su činile apelacione sudije i sudije. Kraljevi zakoni i ukazi su postajali pravosnažni tek kad ih parlamenti potvrde. (Sve napomene u ovoj knjizi dala S. G.)

do pete? Tri želje, pomislio je Žan-Nikola kiselo: postati gradski većnik, oženiti se rođakom i živeti k'o bubreg u loju.

Dete je imalo čitav niz imena jer kumovi nisu mogli da se slože oko jednog. Čim je Žan-Nikola pomenuo koje bi on voleo, porodica se ujedinila: ti možeš da ga zoveš Lisjen ako želiš, ali Mi ćemo ga zvati Kamij.

Demulenu se činilo da je s rođenjem prvog deteta postao čovek koji se batrga u živom blatu, bez ikakve nade u spas. To ne znači da nije želeo da preuzme odgovornost; bio je naprosto smalavljen složenošću života, paralizovan izvesnošću da se nikad ništa konstruktivno ne može uraditi. Naročito je dete predstavljalo nerešiv problem. Činilo mu se da potpuno izmiče pravnom rezonovanju. On bi mu se nasmešio, a ono je naučilo da uzvрати osmeh: ne prijateljskim bezubim keženjem kao većina beba, nego nečim što je shvatao kao podsmeh. Mada je vrlo dobro znao da oči beba ne mogu pravilno da se fokusiraju, činilo mu se – jer to je sigurno bilo samo plod njegove mašte – da ga dečko gleda prilično neprijateljski. Zbog toga se osećao neprijatno. Potajno je strepeo da će jednog dana, u nekom društvu, beba sest i progovoriti; da će ga fiksirati očima, odmeriti i reći: „Budalo.

Dok sad stoji na sedištu u niši i naginge se kroz prozor, sin obaveštava oca ko sve prolazi trgov. Eno popa, eno g. Solsa. Sad dolazi pacov. Sad dolazi pas g. Solsa; oh, jadni pacov.

„Kamij”, kaže Demulen, „silazi odatle jer ako padneš na kaldrmu i oštetiš mozak, nikad nećeš postati gradski većnik. Mada bi, što se oštećenog mozga tiče, i mogao; ko bi primetio?”

Dok otac sabira račune trgovaca, sin se naginge koliko god može nadajući se još jednom krvoproliću. Pop se vraća preko trga, pas drema na suncu. Jedan dečak dolazi s povocem, vezuje psa i vodi ga kući. Žan-Nikola konačno diže pogled. „Kad platim krov”, kaže, „potpuno ću bankrotirati. Slušaš li me ti? Dok mi tvoji ujac i uskraćuju sve osim bezvrednih pravnih poslića u okrugu, ja ne mogu da skrpim ni mesec dana a da ne okrnjim miraz tvoje majke kojim treba da platimo tvoje školovanje. S devojkama nema problema, mogu da vezu, možda će se neko oženiti njima zbog njihovog šarma. Svakako ne možemo očekivati da i ti prođeš tako.”

„Opet dolazi pas”, kaže sin.

„Poslušaj me i silazi s prozora. Ne budi detinjast.”

„Zašto?” – pita Kamij. „Pa ja jesam dete.” Otac prelazi na drugi kraj sobe, hvata ga i na silu mu odvaja prste od prozorskog okvira za koji se zakačio. Dečak je razgoračio oči, iznenađen superiornom očevom snagom koja ga nosi. Njega sve iznenađuje: očeve zajedljive primedbe, pege na ljusci jajeta, ženski šeširi, patke u jezeretu.

Žan-Nikola ga nosi kroz sobu. Kad budeš imao trideset godina, razmišlja, i ti ćeš sedeti za ovim stolom i, idući tamo-ovamo, od knjige s računima do slabo plaćenog posla, prenosio si hipoteku, verovatno po deseti put u svojoj karijeri, na letnjikovac u Viježu; to će ti, bogami, izbrisati izraz iznenađenja s lica. Kad napuniš četrdeset i kosa počne da ti sedi jer se ubijaš od brige za najstarijeg sina, ja ću imati sedamdeset. Sedeću na suncu i posmatrati kako kruške zru pored zida, a g. Sols i pop će prolaziti i pozdravljati me doticanjem šešira.

Šta mislimo o očevima. Da su važni ili da nisu? Evo šta Ruso kaže:

Najstarija i jedina prirodna društvena zajednica jeste porodica: pa i deca ostaju uz oca samo dotle dokle im je potreban za njihov opstanak... Tako se može reći da je porodica prvi model političkih društvenih zajednica: šef zajednice je neka vrsta oca, narod – deca...²

Zato evo još porodičnih priča.

G. Danton je imao četiri kćeri i jednog sina, mlađeg od njih. Prema tom detetu nije osećao ništa naročito, osim možda nekakvo olakšanje što mu se rodio sin. Kad je napunio četrdeset godina, g. Danton je umro. Njegova udovica je bila trudna, ali je izgubila dete.

Žorž-Žak je kasnije u životu verovao da se seća oca. U njegovoj porodici mnogo se pričalo o mrtvima. On je upijao te razgovore i prenosio ih u ono što je smatrao sećanjem. To mu je bilo dovoljno. Mrtvi ne mogu da se vrate da bi uložili prigovor ili ispravku.

² Žan-Žak Ruso, *Društveni ugovor*, knjiga I, glava II, prev. Tihomir Marković, Radmilo Stojanović i Mira Vuković, „Filip Višnjić”, Beograd, 1993.

G. Danton je bio službenik u mesnom sudu. Imao je malo novca, neke kuće i nešto zemlje. Gospođa je morala da se snalazi. Bila je to drčna ženica koja je pristupala životu izbočenih laktova. Muževi njenih sestara navraćali su svake nedelje i davali joj savete.

Deca su, logično, postala neobuzdana. Lomila su tuđe ograde, jurila ovce i nanosila raznu drugu štetu po selu. Kad bi ih neko prekorio, uzvraćala su. Decu iz drugih porodica bacala su u reku.

„Devojčice ne bi trebalo tako da se ponašaju!” – rekao je g. Kami, gospođin brat.

„Nisu devojčice krive”, odgovorila je gospođa. „Kriv je Žorž-Žak. Ali, zaboga, moraju da se bore da bi preživeli.”

„Samo što ovo nije džungla”, rekao je g. Kami. „Nije Patagonija. Ovo je Arsi sir Ob.”

Arsi je pun zelenila; zemlja oko njega je ravna i žuta. Život se odvija ustaljenim ritmom. G. Kami je spazio dete koje je ispod prozora bacalo kamenje iz zabave.

„Dečko je divalj i nepotrebno krupan”, rekao je. „Zašto nosi zavoj oko glave?”

„A zašto bih ti rekla? Odmah bi počeo da ga kudiš.”

Dva dana ranije, u rani topli sumrak, jedna od devojčica dovela ga je kući. Ispričala je da su se na polju gde su pasli bikovi igrali ranih hrišćana. An-Madlen je time možda želela da doda notu pobožnosti celoj stvari; naravno, moguće je da nisu svi crkveni mučenici pristajali da ih proburaze rogovi i da su neki, poput Žorž-Žaka, bili naoružani zašiljenim štapovima. Bik mu je rogom razderao pola lica. Uspaničena, majka je uhvatila sina za glavu i rukama mu ugorala meso u razderotinu nadajući se da će srasti mada su šanse za to bile male. Čvrsto je zavila ranu i još jednim zavojem mu obavila glavu da bi prekrila čvoruge i posekotine na čelu. S tim šlemom, ljut, dva dana je pokunjeno ostao u kući. Žalio se na glavobolju. Sad je bio treći dan.

Dvadeset četiri sata posle odlaska g. Kamija, gđa Danton je stajala na istom prozoru i posmatrala – kao u nejasnom, užasnom snu koji se ponavlja – kako ostatke njenog sina nose preko polja. Radnik sa imanja nosio je njegovo teško telo u rukama; videla je kako mu kolena klecaju pod mrtvim teretom. Dva psa su trčala

za njim, repova podvijenih između nogu; pratila ih je An-Madlen, glasno plačući od besa i očajanja.

Kad je dotrčala do njih, gđa Danton je videla da su radniku oči pune suza. „Moraćemo da zakoljemo onog prokletog bika”, rekao je. Ušli su u kuhinju. Krvi je bilo svuda. Na čovekovo košulji, na psećim dlakama, An-Madleninoj kecelji, pa čak i u njenoj kosi. Slivala se na pod. Gospođa je tražila nešto – ćebe, čisto platno – na šta bi položili leš sina jedinca. Iscrpljen, radnik se naslonio na zid i obeležio ga dugačkom prugom boje rđe.

„Spusti ga na pod”, rekla je.

Kad mu je obraz dotakao hladne pločice, dečak je tiho zastenjao; tek tada je shvatila da nije mrtav. An-Madlen je monotono ponavljala *De profundis: Više no zoru straža noćna, nek Izrael čeka Jehovu*. Majka ju je udarila po uvetu da bi je učutkala. Zatim je kokoška uletela unutra i sletela joj na nogu.

„Nemoj da udaraš devojčicu”, rekao je radnik. „Ona ga je izvukla ispod nogu bika.”

Žorž je otvorio oči i isповраćao se. Naterali su ga da leži mirno i opipavali mu udove da bi videli ima li prelome. Nos mu je bio slomljen. Izdisao je mehuriće krvi. „Nemoj da izduvavaš nos”, rekao je čovek, „mozak će ti iscuriti.”

„Lezi mirno, Žorže”, rekla je An-Madlen. „Dobro si pokazao onom biku. Pobeći će i sakriće se kad te sledeći put vidi.”

„Volela bih da imam muža”, rekla je majka.

Pre incidenta niko mu nije zagledao nos pa niko nije mogao ni da kaže da li mu je sad plemenit izgled naružen. Doduše, na mestu koje mu je rog bika razderao ostao mu je gadan ožiljak. Spuštao se niz obraz i urezao u obliku ljubičasto-braon mamuze u gornju usnu.

Sledeće godine je dobio velike boginje. Dobile su ih i devojčice; desilo se da niko nije umro. Majka je mislila da ožiljci neće ništa oduzeti njegovom izgledu. Ako treba da budeš ružan, onda to budi svim srcem, uloži trud u to. Za Žoržom su se okretale glave.